

ELVIR DURANOVIĆ
Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka

TRAGOM STARE FOTOGRAFIJE - Muderis i učenici medrese u Cazinu 1905. godine

Sažetak

Povod za pisanje rada je fotografija Cazinske medrese iz 1905. godine češkog fotografa Rudolfa Bruner-Dvořáka na kojoj su predstavljeni njen tadašnji muderis Sejfulah-ef. Proho i učenici. Autor na početku rada govori o osnivanju i radu Cazinske medrese krajem XIX i početkom XX stoljeća, obogativši do sada poznate podatke s novim iz arhiva Gazi Husrev-begove biblioteke. Arhivski materijali pružaju uvid u obrazovni proces u ovoj medresi, predmete koji su se po godinama izučavali, životopise muderisa, ali i jasniju sliku o oscilaciji u broju učenika medrese izazvanu ratnim i poratnim prilikama, što je dovelo do prestanka rada Medrese 1920. godine. U nastavku rada autor se fokusira na dva ključna segmenta s fotografije: muderisa i učenike Medrese 1905. godine. Budući da je o muderisu Sejfulah-ef. Prohi i njegovim djelima na bosanskom jeziku objavljeno prilično građe, autor se fokusirao na njegov rad u Cazinskoj medresi i utjecaj koji je imao na islamske prosvjetne prilike u Bosanskoj krajini početkom XX stoljeća. Na osnovu arhiva Cazinske medrese koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci i objavljene građe u bosanskohercegovačkoj islamistici, autor je na kraju rada predstavio učenike s Bruner-Dvořákovu fotografije iz 1905. godine, ponudivši njihova imena, prezimena i osnovne biografije učenika.

Ključne riječi: Cazinska medresa, Rudolf Bruner-Dvořák, Sejfulah-ef. Proho, učenici medrese, fotografija iz 1905.

Uvod

Rudolf Bruner-Dvořák (1864–1921) došao je 1905. godine u Bihać da posjeti svoju sestru Mariju koja je bila udata za bihaćkog suca češkog porijekla, Gustava Rijáčku. Tokom boravka u Bihaću, obišao je čuveni, u pjesmi opjevani¹ *Cazinski sajam*, gdje je kroz objektiv fotoaparata predstavio zanimljive prizore društvenog života ondašnjih stanovnika Cazina, većinom

1 U prvoj strofi sevdalinke „Hej Munira, gdje ti je Muharem”, koja je širom naše zemlje postala poznata kroz interpretaciju Safeta Isovića, spominje se sajam u Cazinu: „Hej Munira, gdje ti je Muharem / Otiš'o je u Cazin na sajam”. Vidi: Muhamed Žero, *Sevdah Bošnjaka*, Sarajevo: Ljiljan, 1995, str. 93.

Bošnjaka.² Rudolf Bruner-Dvořák bio je *fotograf trenutka*, a nosio je i titulu *Momentni fotograf Njegove carske i kraljevske Visosti nadvojvode Franje Ferdinanda d'Este*. Fotografije iz Bosne objavljivao je u časopisu *Český svět*, pod nazivom „Bosanski tipovi”.³ Uz živopisne slike sajma, Rudolf Bruner-Dvořák zabilježio je segmente vjerskog života Bošnjaka, klanjanje namaza i uzimanje abdesta, a fotografisao je Gradsku džamiju i medresu u Cazinu. Sve njegove fotografije Cazina predstavljaju prvorazredni izvor za etnološka i antropološka istraživanja društvenog života Bošnjaka Bosanske krajine s početka XX stoljeća. Za naš rad pak posebno je interesantna fotografija⁴ na kojoj muderis i učenici Cazinske medrese poziraju autoru u medresanskoj džamiji.

2 O fotografijama Rudolfa Brunera-Dvořáka nastalim u Cazinu 1905. godine vidi: Lejla Hairlahović-Hušić: „Fotografije Rudolfa Brunera-Dvořáka: *Mala, neiskvarena Turska* i dojmovi koje su fotografije ostavile na posjetitelje izložbe ‘Bosna 1905. na fotografijama Rudolfa Brunera-Dvořáka’”, *Studia ethnologica Croatica*, vol. 31, br. 1, Zagreb, 2019, str. 87-108.

3 O životu Rudolfa Brunera-Dvořáka vidi: Pavel Scheufler, „Životni osudy Rudolfa Brunera-Dvořáka”, online adresa: <http://www.scheufler.cz/cs-CZ/files/2408/RBD.pdf>, (Dostupno 16. juna 2022) Podaci iz biografije Brunera-Dvořáka korišteni u ovom radu preuzeti su iz teksta: Lejla Hairlahović-Hušić: „Fotografije Rudolfa Brunera-Dvořáka...”, str. 91-92.

4 Vlasnik fotografija u današnje vrijeme je povjesničar Pavel Scheufler.

Muderis i učenici Cazinske medrese 1905. godine
(Fotografiju ustupio vlasnik kolekcije Pavel Scheufler)

Na fotografiji se jasno prepoznaju lica muderisa, većine učenika, pa čak i otvorene knjige koje učenici drže u rukama. U ovom radu ćemo, kao prilog kulturnoj historiji Bosanske krajine, predstaviti Cazinsku medresu i muderisa s fotografije, učenike koji su pohađali Medresu 1905. godine i predmete koje su izučavali.

O medresi u Cazinu do sada nije napisana šira naučna studija. Među prvima na ovu školsku ustanovu osvrnuo se Hamdija Kreševljaković u tekstu *Cazin i okolina*.⁵ Iako se medrese dotakao u nekoliko rečenica, Kreševljako-

5 Tekst Hamdije Kreševljakovića „Cazin i okolina” prvo je objavljen u *Kalendaru Narodne uzdanice*, a potom je preštampan u zasebnu knjižicu s istim naslovom. Vidi: Hamdija Kreševljaković, „Cazin i okolina”, u: *Kalendar Narodna uzdanica za 1935. godinu*, Sarajevo, 1934, str. 86-113; Isti, *Cazin i okolina*, Sarajevo: Islamska dionička štamparija, 1934.

više popis muderisa objavljen u fusnoti njegovog rada koristili su svi autori koji su poslije njega pisali o ovoj islamskoj obrazovnoj ustanovi. Nešto više informacija o staroj i novoj zgradi Cazinske medrese, organizaciji nastave u njoj i njenom značaju za muslimane Bosanske krajine donosi Sulejman Smlatić.⁶ Najiscrpniji rad o Cazinskoj medresi napisao je njen nekadašnji učenik hadži Mumin Bajrić⁷, koji se prisjetio školovanja u Medresi, istaknutih učenika koji su je pohađali i zanimljivih podataka o njenim muderisima.⁸ Ostali radovi koji tematiziraju medresu u Cazinu uglavnom prenose podatke koje su objavljivali Kreševljaković i Smlatić.⁹

Uz objavljenu građu u ovom radu, prvi put bit će korištena sačuvana djelimična arhiva Cazinske medrese koja se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Podaci iz ovog arhiva odnose se na period od školske 1895/96. do 1919/20. godine. Dokumenti o Cazinskoj medresi sadrže podatke o muderisima, organizaciji nastave, nastavnim predmetima, učenicima i održanim ispitima.

Medresa u Cazinu 1867–1920. godine

Karlovačkim mirom iz 1699. godine Bosanska krajina našla se na krajnjoj zapadnoj granici Osmanske države, što je značajno utjecalo na vjersko-prosvjetne i kulturne prilike ovog kraja. Zbog blizine granice i čestih upada hrvatskih i ugarskih vojnih formacija, Bošnjaci Bosanske krajine u odgoju mladih pažnju su posvećivali usvajanju vještina potrebnih za odbranu zemlje, što nije ostavljalo dovoljno prostora za razvoj viših vjerskih obrazovnih ustanova. Tokom osmanskog perioda i kasnije u Krajini nije bilo tekija, a umjesto ilahija i kasida Bošnjaci ovih prostora njegovali su poeziju koja je slavila podvige Muje i Halila iz Kladuše i drugih bošnjačkih epskih junaka. I prve medrese u Bosanskoj krajini sagrađene su kasno, tek polovinom XIX

6 Sulejman Smlatić, „Medresa u Cazinu (njen rad kroz 50 godina)” *El-Hidaje*, god. V, br. 1, Sarajevo, 1941/42, str. 17.

7 Mumin Bajrić, „Cazinska medresa (Uz četristogodišnjicu dolaska islama u cazinsku Krajinu)”, *Islamska misao*, god. I, br. 7, Sarajevo, 1979, str. 23-25.

8 Interesantno je da se na Bajrićev tekst, iako sadrži obilje novih informacija o Cazinskoj medresi u odnosu na Kreševljakovićev i Smlatićev rad, kasniji autori nisu značajnije referirali.

9 Vidi: Enver Ljubović, *Historijski i kulturološki identitet Cazina i Cazinske krajine do 1918: historija i kultura Cazina i Cazinske krajine i neka prezimena*, Cazin: JU „Kulturni centar”, 2018, str. 99-102; Mehmed Mašić, *Bihaćke medrese*, Bihać: NIP „Unsko-sanske novine”, 1998, str. 18-19; Mehmed Mašić, „140 godina Cazinske medrese (1867-2007)”, *Preporod*, br. 6/848, Sarajevo, 2007, str. 15; Amir Sijamhodžić, „Stoljeće i po od osnivanja (1867-2017) Cazinske medrese”, *Preporod*, br. 24/1106, Sarajevo, 2017, str. 40.

stoljeća, pred kraj osmanske vladavine. U Cazinu je prva medresa sagrađena 1867. godine. Naime, list *Bosna* je 23. marta 1868. godine izvijestio da su 1867. godine žitelji Ostrožackog kadiluka uputili molbu Vilajetskoj skupštini u kojoj su tražili dozvolu da podignu medresu u svome mjestu. Ovoj molbi je udovoljeno, pa je u Cazinu iste godine sagrađena drvena zgrada medrese koja je imala šesnaest soba za učenike i salu za predavanja.¹⁰ Medresa je s radom otpočela školske 1868. godine, a za prvog muderisa imenovan je Mustafa-ef. (Čišić)¹¹ čiju plaću je iz svojih sredstava osiguravala Vilajetska vlada.¹² Godine 1870. *Sarajevski cvjetnik* objavio je vijest da je u Cazinskoj medresi već bilo upisano trideset učenika.¹³ Nastava je bila organizirana po starom sistemu *halki* i *idžazetnama* prema kojem se učenici nisu dijelili po razredima nego prema halkama ili skupinama i prelazili su iz niže u višu halku shodno svom uspjehu u nauci, bez obzira na to koliko im je vremena trebalo da taj uspjeh postignu. U okviru ovog, tradicionalnog sistema, kada bi učenik došao u medresu, muderis bi ga smještao u početnu halku, u kojoj je kroz četiri do šest godina prelazio za taj stupanj predviđene predmete, najčešće iz arapskog jezika i obredoslovlja (fikh). Nakon toga započinjao je sljedeći stepen u istom trajanju. Uz lekcije iz arapskog jezika i fikha, muderis je na ovom stupnju držao predavanja iz logike. Potom je učenik prelazio u treći viši stupanj, u kojem je izučavao tefsir, hadis, usuli fikh i dr. Cjelokupno školovanje trajalo je dvanaest do šesnaest godina. Kada bi učenik ovladao svim predviđenim znanjima i vještinama, tada bi od muderisa dobivao pismenu potvrdu, *idžazetnamu*.¹⁴

10 Sulejman Smlatić „Medresa u Cazinu...”, str. 17.

11 Molbu žitelja cazinskog kraja u Vilajetskoj skupštini predstavio je njihov zastupnik kajmekam Sulejman Čišić iz Mostara. On je predložio da se za prvog muderisa u medresi postavi njegov amidžić Mustafa-ef. Čišić, što je i usvojeno. Vidi: Mumin Bajrić, „Cazinska medresa...”, str. 25.

12 *Bosna*, br. 94, od 23. 3. 1868.

13 „Vilajetske vijesti, Iz Bišća (Dopis)”, *Sarajevski cvjetnik*, god. II, br. 2, od 10. januara 1870, str. 1.

14 Hajrudin Čurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1983, str. 82-83.

Na osnovu informacija iz *Sarajevskog cvjetnika*¹⁵ zna se da je muderis Ćišić u prvim godinama od osnivanja Cazinske medrese predavao sljedeće predmete: *Maksud*¹⁶, *Avamil*¹⁷, *Izhar*¹⁸ i *Mula Džami*¹⁹.

Nastava u Medresi neometano se odvijala do austrougarske okupacije 1878. godine kada je, vjerovatno uslijed ratnih dešavanja, zapaljena. Naime, Mehmed Mašić prenosi podatak da je iz stare zgrade medrese pružan otpor austrougarskoj okupaciji, uslijed čega je sama zgrada zapaljena.²⁰ Iako je drvena zgrada medrese izgorjela, muderis Ćišić nastavu nije prekidao, već ju je, najvjerovatnije, održavao u Gradskoj džamiji u Cazinu do smrti 1881. godine. Ukopan je pored medrese.²¹ Na dužnosti muderisa Ćišića je 1881. zamijenio muftija hadži Husein-ef. Pozderac iz Cazina.²² Husein-ef. je u Cazinskoj medresi ostao do smrti 1883. godine. I on je ukopan pored medrese.²³ Od školske 1883/84. godine na mjestu muderisa nalazimo Jusuf-ef. Huršidića iz Podzvizda kod Velike Kladuše. Kreševljaković navodi da je Huršidić bio muderis Cazinske medrese do 1894. godine, međutim, čini se da je on na toj dužnosti ostao mnogo kraće.²⁴ Naime, krajem 1887, odnosno početkom 1888. godine Jusuf-ef. imenovan je za prvog muderisa Atmejdan medrese u Sarajevu,²⁵ a već krajem februara 1888. godine Vakufska komisija u Brčkom obavijestila je Zemaljsku vakufsku komisiju u Sarajevu da je za muderisa u Čačak medresi u Brčkom postavljen Jusuf-ef. Huršidić.²⁶

Tokom angažmana u Cazinu Huršidić je, uz držanje predavanja učenici-ma, pokrenuo i vodio aktivnosti oko izgradnje nove zgrade medrese koja je

15 „Vilajetske vijesti, Iz Bišća (Dopis)”, *Sarajevski cvjetnik*, god. II, br. 2, od 10. januara 1870, str. 1.

16 *Maksud* – Djelo na arapskom jeziku o konjugaciji arapskih glagola od nepoznatog autora. Pojašnjenja o udžbenicima korištenim u bosanskohercegovačkim medresama krajem XIX i početkom XX stoljeća preuzeli smo iz: Hajrudin Ćurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*.

17 *Avamil* – Djelo na arapskom jeziku o sintaksi arapskog jezika, autor Muhammed Pir Bergivi.

18 *Izhar* ili *Izharu-l-esrar* – Drugo Bergivijino djelo na arapskom jeziku o sintaksi arapskog jezika.

19 *Mula Džami* – Autor ovoga djela bio je glasoviti perzijski pjesnik, pisac i naučnik iz 15. stoljeća Abdurrahman Džami.

20 Mehmed Mašić, *Bihačke medrese...*, str. 18.

21 Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, knj. 3, Sarajevo: Veselin Masleša, 1982, str. 75.

22 Hamdija Kreševljaković, *Cazin i okolina*, str. 9.

23 Mehmed Mujeziović, *Islamska epigrafika...*, str. 75.

24 Arhiv GHB, ZVK-24-2586/87.

25 Arhiv GHB, ZVK-28-210/1888.

26 Arhiv GHB, ZVK-28-299/88.

otvorena 1890. godine. Većinu sredstava za izgradnju osigurali su Bošnjaci Cazina i okoline.²⁷ Nova zgrada medrese izgrađena je nedaleko od stare, a svojim izgledom bila je jedna od najljepših građevina u Cazinu.²⁸ Kreševljaković navodi da je lokalna kotarska vlast preuzela na sebe održavanje medrese i finansiranje plaće muderisa, što je bio jedinstven slučaj u Bosni i Hercegovini.²⁹

Poslije hafiza Huršidića, do 1888. godine dužnost muderisa Cazinske medrese obnašao je hadži Bekir-ef. Kurtagić³⁰ iz Kulen-Vakufa.³¹ Za vrijeme njegovog službovanja, 1895. godine desila se prva reforma medresā u Bosni i Hercegovini, koja je obuhvatila i medresu u Cazinu. Već 1896. godine muderis Kurtagić poslao je u Sarajevo izvještaj o broju učenika u Cazinskoj medresi i predmetima koje je predavao. Školske 1895/96. godine u Medresi je bilo upisano 27 učenika, koji su bili podijeljeni u dva razreda. Učenici prvog razreda pohađali su nastavu iz udžbenika *Maksud*, dok su učenici drugog razreda izučavali *Izhar* i *Halebi*^{32, 33}. Muderis Kurtagić predavanja je držao dva puta dnevno: sabahsko i ikindijsko predavanje. Naredne, 1896/97. u Medresu su bila upisana 34 učenika, podijeljena u tri razreda. Učenici prvog razreda usvajali su znanja iz udžbenika *Bina*³⁴, *Emsila*³⁵ i *Halebi*. U drugom razredu muderis je držao nastavu iz udžbenika *Izzi*³⁶ i *Halebi*, dok je trećem razredu predavao *Izhar* i *Halebi*.³⁷

Od školske 1897/98. Bekir-ef. Kurtagića na mjestu muderisa Cazinske medrese naslijedio je Sejfulah-ef. Prohić (Proho), rodnom iz Konjica, koji je kao vrstan alim i pedagog ostavio duboki trag u Medresi, ali i ukupnom

-
- 27 Amir Sijamhodžić, „Stoljeće i po od osnivanja (1867-2017) Cazinske medrese”, str. 40.
28 O novoj zgradi medrese u Cazinu vidi: Sulejman Smlatić „Medresa u Cazinu...”, str. 17; Mehmed Mašić, *Bihaćke medrese...*, str. 18.
29 Hamdija Kreševljaković, *Cazin i okolina*, str. 9.
30 O muderisu Bekiru Kurtagiću malo se zna. Bio je rodnom iz Kulen-Vakufa. U dokumentu o imenovanju Sejfulaha Prohe na dužnost muderisa Cazinske medrese navodi se da je tu službu prije njega obavljao Bekir-ef. Kurtagić. (Vidi: Arhiv GHB, ZVR-73-35/1898.) U Arhivu GHB sačuvana su njegova dva izvještaja o radu Cazinske medrese, iz 1895/96. i 1896/97. godine. U izvještajima se navodi da je bio hadžija. (Vidi: Arhiv GHB, ZM-2-1571896 i Arhiv GHB, ZM-2-158/1897).
31 Hamdija Kreševljaković, *Cazin i okolina*, str. 9.
32 *Halebi* – Djelo iz obredoslovlja na arapskom jeziku, autor Ibrahim Halebi.
33 Arhiv GHB, ZM-2-1571896.
34 *Bina* – Djelo o konjugaciji arapskih glagola na arapskom jeziku, od nepoznatog autora.
35 *Emsila* – Djelo o konjugaciji arapskih glagola na arapskom jeziku s prijevodom na turski, od nepoznatog autora.
36 *Izzi* – Djelo na arapskom jeziku o konjugaciji arapskih glagola, autor Abdulvehhab Izudin ez-Zendžani.
37 Arhiv GHB, ZM-2-158/1897.

vjerskom životu Cazina i okoline. Budući da se muderis Sejfulah-ef. Proho nalazi na Bruner-Dvořákovoj fotografiji Cazinske medrese iz 1905. godine, o njemu i njegovom angažmanu u Medresi bit će govora u posebnom odjeljku.

Sejfulah-ef. Prohu je na mjestu muderisa Cazinske medrese od školske 1908. godine naslijedio hadži hafiz Abdulah Zuhdi-ef. Sofić³⁸ iz Gornjeg Vakufa. Te 1908/09. godine u Medresi su u četiri razreda bila upisana 74 učenika koji su učili iz udžbenika prema ondašnjem planu za kotarske medrese: *Emsila*, *Bina* i *Durijekta*³⁹ u prvom razredu; *Maksud*, *Avamil* i *Nuru-l-idah*⁴⁰ u drugom; *Izhar* i *Kuduri*⁴¹ u trećem; te *Tefsiri-šerif*⁴² i *Multeka*⁴³ u četvrtom razredu.⁴⁴ Iduće, 1909/10. godine u Medresu je bilo upisano 67 učenika podijeljenih u pet razreda. U nastojanju da učenicima osigura što kvalitetnije obrazovanje, muderis Sofić uvodio je nove predmete i udžbenike. Te godine učenici u prvom razredu pohađali su nastavu iz udžbenika: *Sarf* (Konjugacija arapskih glagola), *Nedžatu-l-muminin*⁴⁵ i *Tuhfetu-s-sibjan*⁴⁶; učenici drugog izučavali su: Konverzacija arapskog i turskog jezika, *Nedžatu-l-muminin*, *Tuhfetu-s-sibjan*; u trećem: Arapski jezik kroz *Izhar*, *Nuru-l-idah* i *Nedžatu-l-muminin*; u četvrtom: *Izhar*, *Kuduri* i *Bustanu-l-'arifin*⁴⁷; te u petom razredu:

38 Hadži hafiz Abdulah Zuhdi-ef. Sofić rođen je u Gornjem Vakufu. Završio je Kuršumliju medresu u Sarajevu, nakon čega je školovanje nastavio u Istanbulu, gdje je dobio idžazet. Dužnost muderisa Cazinske medrese obavljao je od 1908. do prestanka rada Medrese 1920. godine. O hafizu Abdulah-ef. Sofiću vidi: Mehmed Handžić, „Pamćenje Kur'ana napamet”, *El-Hidaje*, god. V, br. 8-10, str. 193-194; Refik Hadžimehanović, „Tuzlanski hafizi”, *Takvim za 1983*, Predsjedništvo Udruženja islamskih vjerskih službenika u SR BiH, Sarajevo, 1982, str. 190; Kemal Bašić, „Abdulah Sofić i njegovo djelo Tuhfetussibjan ve-l-ihvan fi kava'idi-l-iman”, *Glasnik RIZ-a*, god. LXXI, br. 5-6, Sarajevo, 2009, str. 460-470.

39 *Durijekta* - Djelo o osnovama islamskog vjerovanja i obredoslovlja na turskom jeziku, autor Imam zade Ahmed Esad.

40 *Nuru-l-idah* – Djelo iz obredoslovlja, autor Hasan ibn Ammar eš-Šurunbulali.

41 *Kuduri* – Udžbenik iz obredoslovlja i islamskog prava autor Ahmed el-Kuduri.

42 *Tefsiri-šerif* – Nepoznato djelo ili udžbenik iz oblasti tumačenja Kur'ana.

43 *Multeka* – Djelo iz obredoslovlja i islamskog prava na arapskom jeziku, autor Ibrahim ibn Muhamed el-Halebi.

44 Arhiv GHB, ZM-2-168/1909.

45 *Nedžatu-l-muminin* – Nepoznato djelo.

46 *Tuhfetu-s-sibjan* – Djelo iz islamskog vjerovanja i obredoslovlja na bosanskom jeziku, autor muderis hafiz Abdulah-ef. Sofić.

47 *Bustanu-l-'arifin* – Djelo iz etike na arapskom jeziku, autor imam Muhjuddin en-Nevevi.

Mula Džami, Konverzacija arapskog jezika, *Tefsiri-šerif*, *Tarikati Muhammedije*⁴⁸, *Telhis*⁴⁹ i Konverzacija turskog jezika.⁵⁰

Naredne, 1910/11. godine broj učenika Cazinske medrese smanjen je na 46. Učenici su bili podijeljeni u pet razreda, a izučavali su sljedeće udžbenike: u prvom razredu: *Maksud*, *Nedžatu-l-muminin*, *Tuhfetu-s-sibjan*; u drugom: *Izhar*, *Nuru-l-idah* i Konverzacija arapskog jezika, u trećem: *Izhar*, *Kuduri* i *Bustanu-l-'arifin*; u četvrtom: *Mula Džami*, *Kuduri*, *Bustanu-l-'arifin*; te u petom: *Mula Džami*, *Tefsiri-šerif*, *Tarikati Muhammedije* i *Telhis*.⁵¹

Školske 1911/12. godine prvi razred pohađalo je čak 30 učenika, tako da se ukupan broj đaka u Medresi povećao na sedamdeset. Muderis je nastavio s uvođenjem novih predmeta, posebno u peti razred, osvježavajući na taj način nastavni proces. Učenici su u prvom razredu izučavali: *Sarf* (Konjugacija glagola u arapskom jeziku), *Durijekta* i *Tuhfetu-s-sibjan*; u drugom: *Avamil*, *Nuru-l-idah* i *Ta'lim el-mute'allim*⁵²; u trećem: *Izhar*, *Nuru-l-idah* i *Ta'lim el-mute'allim*; te u četvrtom: *Tefsiri-šerif*, *Šeriatu-l-islam*⁵³ i u petom: *Multeka* i *Muršidu-l-Mubtedin*^{54, 55}

Početak školske 1911/12. u Cazinsku medresu upisao se, s devet godina starosti, Mumin Bajrić, sin Šerif-ef. iz Stijene kod Cazina. To je tada bila rijetkost, budući da su se učenici obično u prvi razred medrese upisivali s dvanaest ili trinaest godina. On će se kasnije prisjetiti svog školovanja u ovoj obrazovnoj ustanovi: „Medresa je imala četiri odjeljenja. Prva tri odjeljenja trajala su po jednu godinu (razred), a četvrto odjeljenje muderis je proširivao po svom nahođenju na više godina. U niža tri odjeljenja predavali su softe iz najstarijeg razreda i tako odmah u medresi sticali nastavničku praksu. U četvrtom odjeljenju predavao je muderis. On je sedmično jedanput inspicirao niže razrede i hospitolovao svoje mlađe asistente.”⁵⁶

U nižim razredima, prema tome, predavali su stariji i napredniji učenici predmete koje su oni već bili usavršili pred muderisom, i to je razlog zbog kojeg su se u nižim razredima izučavali uglavnom isti udžbenici. Kao muderisov asistent u Medresi je radio Hasan-ef. Bećirević⁵⁷. Sa svoje strane pak,

48 *Tarikati Muhammedije* – Djelo iz obredoslovlja i etike, autor Muhammed Pir Bergivi.

49 *Telhis* – Djelo nepoznatog sadržaja. Termin *telhis* znači *rezime*; budući da ima mnogo knjiga koje u naslovu imaju riječ *telhis*, nejasno je o kojem djelu je ovdje riječ.

50 Arhiv GHB, ZM-2-169/1910.

51 Arhiv GHB, ZM-2-170/1911.

52 *Ta'lim el-mute'allim* – Djelo iz etike na arapskom jeziku, autor Burhanuddin Zernudži.

53 *Šeriatu-l-islam* – Nepoznat udžbenik iz islamskog prava.

54 *Muršidu-l-Mubtedi* – Djelo iz islamskog obredoslovlja, autor el-Džezuli.

55 Arhiv GHB, ZM-2-173/1912.

56 Mumin Bajrić, „Cazinska medresa...”, str. 23.

57 Hasan-ef. Bećirević rođen je 15. 1. 1892. u Šabićima kod Cazina. Tokom školovanja u Cazinskoj medresi završio je hifz. U Medresi je slušao predavanja 12 godina, a muderisa

muderis je u petom, završnom razredu uvodio nove predmete koje su pohađali stariji i izrasliji studenti.

Školske 1912/13. godine u Medresu je bilo upisano 69 učenika raspoređenih u četiri razreda,⁵⁸ dok se naredne, 1913/14. godine upisao manji broj đaka, njih 54.⁵⁹ Novi udžbenik koji su učenici četvrtog i petog razreda te godine izučavali bio je *Tenbihu-l-gafilin*⁶⁰.

Budući da većina učenika Cazinske medrese nije bila završila osnovnu školu, već samo mekteb, muderis Sofić napravio je dogovor s učiteljem osnovne škole da ovi učenici uz nastavu u Medresi redovno pohađaju i nastavu u osnovnoj školi. Kada je 1914. godine došao u obilazak Cazinske medrese, bihaćkom muftiji Jusuf-ef. Jahiću se svidjelo da njenih 30 učenika redovno pohađa nastavu i u osnovnoj školi u Cazinu. Muftija je obećao da će se založiti kod Zemaljske vlade da dodijele jednog učitelja u Medresu da predaje svjetovne predmete.⁶¹

Prvi svjetski rat donio je sa sobom brojne neprilike koje su pogodile cjelokupno bosanskohercegovačko stanovništvo, a snažno su se odrazile i na rad medrese u Cazinu. Broj učenika Medrese tokom Velikog rata značajno se smanjivao, tako da su školske 1915/16. u tri razreda bila upisana 23 đaka,⁶² a 1917/18. samo 14 učenika. Uz vjerske predmete ove 1917/18. školske godine u Medresi su uvedeni svjetovni predmeti.⁶³ U izvještaju sa završnog ispita održanog 20. maja 1918. navodi se kako su uslovi za život u Medresi teški te da su učenici siromašni i nemaju dovoljno ni hrane ni udžbenika, tako da je pokazani nivo znanja na ispitu u skladu s općim stanjem u Medresi.⁶⁴ Školske 1918/19. godine nastava u Cazinskoj medresi nije se održavala, jer su u zgradi Medrese bili smješteni muhadžiri.⁶⁵

je mijenjao držeći predavanja u nižim razredima. Poslije prestanka s radom Cazinske medrese 1920. godine zaposlio se u Liskovcu, a poslije je kao imam službovao u sljedećim mjestima: Šabići, Tržac, Vrnograč i Gornja Vidovska. Umro je 26. 9. 1964. godine.

58 Arhiv GHB, ZM-2-174/1913.

59 Arhiv GHB, ZM-2-175/1914.

60 *Tenbihu-l-gafilin* – Djelo iz hatabeta na arapskom jeziku, autor Ebu Lejs es-Semerhandi.

61 „Naši dopisi”, *Misbah*, br. 15, Sarajevo, 1914, str. 3.

62 Od ove školske godine muderis je izvještaje o učenicima i nastavi u Medresi počeo pisati na arabici. Godišnji zaključni ispit u Medresi održan je 20. juna 1916. godine. Vidi: Arhiv GHB, ZM-2-176/1916.

63 „Iz vakufskog sabora”, *Biser*, god. III, br. 3 i 4, Sarajevo, 1918, str. 57.

64 Arhiv GHB, ZM-2-178/1917.

65 Arhiv GHB, ZM-2-179/1920.

Naredne, 1919/20. školske godine Medresu je pohađalo samo 7 učenika. Posljednje završne ispite u Medresi hadži hafiz Abdulah-ef. Sofić održao je 29. šabana 1338. h. g., odnosno 17. maja 1920. godine.⁶⁶

Muderis Sofić bio je kurra hafiz. U okviru svoga djelovanja u Medresi posebno je vodio brigu o Kur'anu, nastojeći da kod izraslijih učenika probudi ljubav prema hifzu. Njegovom zaslugom hifz su u zadnjim generacijama u Cazinskoj medresi završili Toromanović Hasan, Alagić Hasan, Velić Ahmed i Bećirević Hasan.⁶⁷

Uspostavom Kraljevine SHS poslije Prvog svjetskog rata, medresa u Cazinu ostala je bez prihoda za održavanje i plaću muderisa, jer novoformirana kotarska vlast nije željela nastaviti finansirati njen rad. Istina, Medresa je imala određeni vakuf čiji je planirani prihod 1913. godine iznosio 708 kruna, ali je rashod iste godine samo za plaće muderisa i bevaba iznosio 2160 kruna.⁶⁸ Ostavši bez sredstava za rad, Cazinska medresa, rasadnik uleme u Bosanskoj krajini, prestala je s radom 1920. godine.

Muslimani Cazina i okoline nisu se lahko pomirili s činjenicom da je medresa koja je iznjedrila na stotine imama prestala s radom. U godinama koje su uslijedile, zgrada medrese je obnovljena i mjesno stanovništvo je sa svoje strane, kroz priloge, činilo sve da nastava u njoj otpočne.⁶⁹ To se nije desilo. Mehmed Handžić 1937. godine konstatuje: „I u Cazinu je doskora postojala lijepa medresa. Zgrada joj i danas postoji, ali medresa ne radi iako je tu u zakutku naše Krajine medresa baš potrebna.”⁷⁰

66 Arhiv GHB, ZM-2-180/1920.

67 Mumin Bajrić, „Cazinska medresa...”, str. 25.

68 „Zapisnik sa 35. sjednice Vakufsko-mearifskog sabora održane 18. februara 1913. godine”, *V. m. Sabor od 11/I-25/II 1913*, Arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke (AGHB), Sarajevo.

69 Alija H. Beganović, „Muslimani sreza cazinskog”, *Islamski svijet*, god. II, br. 69, Sarajevo, 1934, str. 3.

70 Mehmed Handžić, „Povodom četiristagodišnjice Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu, *Narodna uzdanica, Kalendar za 1937/1355-1356*, br. V, Sarajevo, 1936, str. 37.

Muderis s Bruner-Dvořákové fotografije iz 1905.

Muderis Sejfulah-ef. Proho

(Fotografija iz *Novog behara*, br. 16, Sarajevo, 1932/33, str. 217)

Muderis na fotografiji Cazinske medrese Rudolfa Bruner-Dvořáka je Sejfulah-ef. Proho, bošnjački alim s kraja XIX i početka XX stoljeća. Kao mualim u mektebi ibtidaiji, muderis u Cazinskoj medresi i profesor u Šerijatskoj sudačkoj školi, Proho je život posvetio nauci, obrazovanju i učenicima. Uvidjevši da je Bosna i Hercegovina austrougarskom okupacijom ušla u evropsku civilizacijsku i kulturnu zonu, Proho je zagovarao uvođenje nastave i pisanje udžbenika na bosanskom jeziku u islamskim obrazovnim ustanovama, mektebima i medresama. Na ovom polju dao je veliki doprinos, napisavši više od deset originalnih djela ili prijevoda udžbenika na bosanskom jeziku.⁷¹

Poslije jedanaest godina školovanja u Istanbulu Proho se vratio u rodni Konjic, gdje je godinu dana bio bez posla, da bi se potom zaposlio kao prvi mualim mektebi ibtidaije u Konjicu u kojoj je predavao do kraja 1897, kada prelazi u medresu u Cazin. Naime, Zemaljska vlada u Sarajevu izvijestila je 31. 10. 1897. Zemaljsko vakufsko ravnateljstvo, također u Sarajevu, da

71 O Prohinom angažiranom djelovanju na uvođenju narodnog bosanskog jezika u obrazovne ustanove Islamske zajednice i prevođenju knjiga s orijentalnih jezika na naš jezik vidi: Muhamed Huković, „Napori za uvođenje narodnog jezika u početne vjerske škole muslimana”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga XVII-XVIII, Sarajevo, 1996, str. 245; „Dogodilo se”, *Preporod*, br. 31, Sarajevo, 1971, str. 6; Mahmud Traljić, „Mekteb-salnama za hidžretske 1325. i 1326. godine”, *Takvim za 1998. (1418/19. h. g.)*, Sarajevo, 1997, str. 262; Fatima Tinjak i Muharem Omerdić, *Sejfulah Proho: Hercegovački biser*, Sarajevo: Dobra knjiga, 2009.

je saglasna da se dotadašnji muderis medrese u Cazinu, Bekir-ef. Kurtagić, razriješi te dužnosti, a da se na njegovo mjesto postavi hafiz Sejfulah Prohić, prvi mualim mektebi ibtidaije u Konjicu. Prohina godišnja plata u iznosu od 720 kruna bila bi isplaćivana iz sredstava općine Cazin. Uz to, Proho je istim rješenjem imenovan u Kotarsko vakufsko povjerenstvo.⁷² Početkom 1898. godine Proho je otpočeo s radom u Cazinskoj medresi, nastavivši držati predavanja dva puta dnevno iz istih udžbenika koje je predavao Bekir-ef. Kurtagić: *Izhar, Halebi, Emsila i Bina*. Već naredne, 1898/99. godine za 46 učenika Proho je uz sabahsko i ikindijsko predavanje uveo korepeticiju koju je koristio za dodatno treće predavanje. Uporedo s povećanjem broja nastavnih časova, Proho je uveo i nove udžbenike: *Feraiz*⁷³, *Maksud, Izzi, Durijekta, Risale na turskom*^{74, 75}. Dakle, za samo jednu godinu Proho je, uz uvođenje korepeticije, povećao broj predmeta sa četiri na devet, čime je najavio ozbiljan rad u Cazinskoj medresi koja će nekoliko godina kasnije biti prepoznata kao jedna od najboljih u Bosni i Hercegovini.⁷⁶

Školske 1899/1900. medresu u Cazinu upisalo je 39 učenika koji su, podijeljeni u tri razreda, izučavali udžbenike: *Emsila, Maksud, Durijekta, Sarf osmani* (Osmanska konjugacija)⁷⁷, *Avamil, Izhar, Mula Džami, Kuduri i Feraiz*.⁷⁸ Naredne, školske 1900/01. godine u Medresi je bilo upisano 38 učenika u četiri razreda, a među novim predmetima koje je Proho uveo u nastavu te godine bio je *Pendi Atar*⁷⁹, koji se izučavao u trećem i četvrtom razredu.⁸⁰ Uvođenjem Atarove *Pendname* u nastavni program, Proho je Cazin svrstao među rijetke bosanskohercegovačke gradove u kojima se početkom XX stoljeća njegovala lijepa književnost na perzijskom jeziku.

Nakon tri godine upornog rada, glas o Prohinom djelovanju u Cazinskoj medresi proširio se u Bosanskoj krajini, pa je školske 1901/02. godine 27 učenika iz Cazina i okoline, Petrovca, Krupe, Bihaća i Sanskog Mosta upisalo prvi razred Medrese. Ukupno su bila upisana 52 učenika, koji su kroz četiri

72 Arhiv GHB, ZVR-68-4600/1897.

73 *Feraiz* – Nasljedno pravo. Proho je nasljedno pravo predavao po svojim djelima *'Umdetu-l-feraid* i *'Ukdetu-l-feraid* koja je napisao u Istanbulu. Vidi: Fatima Tinjak i Muharem Omerdić, *Sejfulah Proho...*, str. 18.

74 *Risale na turskom* – Nije poznato koje su to *Risale* ili *Poslanice*. Proho ih je vjerovatno uveo kako bi učenicima pružio priliku za dodatnim usavršavanjem turskog jezika.

75 Arhiv GHB, ZM-2-160/1899.

76 Sulejman Smlatić „Medresa u Cazinu...”, str. 18.

77 *Sarf osmani* je novi predmet koji je od 1899/1900. godine Proho uveo u Medresu. Nije poznato po kojem udžbeniku ga je predavao.

78 Arhiv GHB, ZM-2-161/1900.

79 *Pendi Atar* – Djelo iz etike na perzijskom jeziku koje se pripisuje čuvenom islamskom učenjaku Feriduddinu Attaru.

80 Arhiv GHB, ZM-2-162/1901.

razreda izučavali udžbenike: *Sarf* (Konjugacija arapskih glagola), *Bergivi*⁸¹, *Ta'lim Kur'an*⁸², *Avamil*, *Izhar*, *Nuru-l-idah*, *Husni hat*, *Kafija*⁸³, *Multeka*⁸⁴ i *Pendi Attar*.⁸⁵

Školske 1902/03. Medresu su pohađala 43 učenika, a od novih predmeta Proho je u višim razredima uveo *Medželu*⁸⁶ i *Bustanu-l-'arifin*.⁸⁷ Iduće, 1903/04. godine u Medresi je bilo 49 učenika. Novi predmet koji je muderis uveo bio je *Tarikati Muhammedije* od Bergivije.⁸⁸ O učenicima koji su pohađali Cazinsku medresu 1905. godine, a koji se nalaze na fotografiji Rudolfa Bruner-Dvořáka, i predmetima koje je Proho te godine predavao, bit će više govora u narednom odjeljku.

U školskoj 1906/07. godini Proho je nastavio obogaćivati nastavni proces, uvodeći u višim razredima nove predmete: *Meraki-l-felah šerh Nuru-l-idah*⁸⁹, *El-Bidajetu-l-hidaje*⁹⁰ i *Tenbihi-l-gafilin*. Naredne, 1908. godine, nakon dugog promišljanja, Proho je napustio Cazin i prihvatio dužnost profesora u Šerijatskoj sudačkoj školi u Sarajevu. Naime, direktor te škole ponudio mu je da pređe u ovu prestižnu školsku ustanovu na upražnjeno mjesto jednog umrlog profesora. Proho u početku nije bio prihvatio ponudu, budući da je smatrao da je na mjestu muderisa Cazinske medrese potrebniji nego na mjestu profesora u Sarajevu. Ipak, na nagovor prijatelja, na jesen 1908. godine prešao je u Sarajevo, gdje je u Šerijatskoj sudačkoj školi predavao islamsko pravo do penzije 1926. godine. Njegova dva djela, *Kitabu-n-nikah* (Bračno pravo) i *Zubdetu-l-feraid* (Kajmak islamskog nasljednog prava), koristila su se kao udžbenici u Šerijatskoj sudačkoj školi.⁹¹

Prisjećajući se svog angažmana u Cazinu, Proho je u autobiografiji napisao: „U tome su mi prošle pune tri godine, kad mi mještani Cazina, grada u

81 *Bergivi* – Djelo iz islamskog vjerovanja i obredoslovlja, autor Muhammed Pir Begivi.

82 *Ta'lim Kur'an* – Izučavanje Kur'ana se podrazumijevalo i nije se navodilo u izvještajima. Proho ga prvi put spominje u izvještaju za školsku 1901/02. godinu.

83 *Kafiju* je kao nastavni predmet Proho prvi uveo u nastavni plan Medrese.

84 *Multeku* je kao nastavni predmet Proho prvi uveo u nastavni plan Medrese.

85 Arhiv GHB, ZM-2-163/1902.

86 *Medžela* – Osmanski građanski zakonik.

87 Arhiv GHB, ZM-2-164/1903.

88 Arhiv GHB, ZM-2-165/1904.

89 *Meraki-l-felah šerh Nuru-l-idah* – Djelo iz obredoslovlja i islamskog prava autora eš-Šurunbulalija. Ovo djelo je eš-Šurunbulalijev komentar njegovog u Bosni i Hercegovini poznatijeg djela *Nuru-l-idah*.

90 *El-Bidajetu-l-hidaje* – Djelo o moralu, obredoslovlju i sufizmu, autor Muhamed el-Gazali. Ovo djelo smatra se uvodom u el-Gazalijev *'Ulumu-d-din*.

91 Vidi: Fatima Tinjak i Muharem Omerdić, *Sejfulah Proho...*, str. 19-21; Alija Ahmić, „Profesor Sejfulah Prohić : uz 120 godišnjicu rođenja”, *Takvim 1399/1979*, Sarajevo, 1978, str. 363-366.

Bosni, ponudiše mjesto profesora u tamošnjoj Medresi, godine 1316/1898. Tu ponudu sam prihvatio, neumorno se davši na posao, po cijeli dan držeći nastavu, bez pauze i odmora. To je tako trajalo punih 11 godina, za koje vrijeme je, Allahovom pomoći, ispred mene izišlo osposobljeno za imame i muallime oko pedeset svršenika, ne računajući one koji su nastavili studije u Istanbulu, Šerijatskoj sudačkoj školi u Sarajevu i one koji su se počeli baviti drugim zanimanjima.⁹²

Tokom boravka u Cazinu Sejfulah-ef. Proho je, uz predan rad u Medresi, aktivno učestvovao u radu Kotarskog vakufskog povjerenstva, čiji je član, kao što smo vidjeli, bio od dolaska u Cazin. Pored toga, Proho je bio jedan od utemeljitelja i uglednih članova Kulturnog društva „Gajret“ u Cazinu.⁹³

Govoreći o njegovom društvenom i prosvjetnom djelovanju u Cazinu, Mahmud Traljić ističe: „Po povratku iz Carigrada bio je postavljen muallimom u Konjicu da kroz nekoliko godina bude imenovan muderisom cazinske medrese. Njegov desetogodišnji rad u toj medresi bit će ispisan zlatnim slovima u povijesti Cazina i njegove okoline. Pored ostalog odgojio je cijelu jednu generaciju seoskih hodža, koja je učinila velike usluge islamu i muslimanima tog kraja. Uz Atif ef. Bahtijarevića, rahmetli Proho ima najviše zasluga za kulturni napredak toga kraja.“⁹⁴

Muderis Sejfulah-ef. Proho umro je u četvrtak, 29. decembra 1932. godine u 74. godini. Iza sebe je ostavio oko 40 pisanih djela na arapskom, turskom i bosanskom jeziku, što ga svrstava među plodnije bošnjačke alime s početka XX stoljeća.⁹⁵

Učenici Cazinske medrese s Bruner-Dvořákové fotografije iz 1905.

Uz muderisa, Rudolfu Bruner-Dvořáku su 1905. godine, sjedeći na koljenima, poredani u četiri reda pozirali učenici Cazinske medrese. Školske 1904/05. godine u Medresu su bila upisana 44 učenika iz Cazina, Pećigrada, Konjodora, Čoralića, Stijene kod Cazina, Podzvizda, Jezera kod Bihaća, Šturlića, Dubovika kod Krupe, Jezerskog kod Krupe, Vrnograča, Polja kod Cazina, Ljubijankića kod Cazina, Bužima, Otoke kod Krupe i naselja Stavci kod Maglaja. Najmlađi učenik, Mustafa Mujagić, imao je 9 godina, dok je najstariji đak Cazinske medrese te godine bio Čizmić Mustafa sa 24 godine.

92 Fatima Tinjak i Muharem Omerdić, *Sejfulah Proho...*, str. 19.

93 „Popis članova”, *Kalendar „Gajret” 1324. godina po hidžretu (od 25. februara 1906-13. februara 1907.)*, Sarajevo, 1906, str. 43.

94 Mahmud Traljić, „10.-godišnjica smrti Sejfulaha ef. Prohe 29. XII. 1932. – 29. XII. 1942”, *Osvit*, br. 42. i 43, Sarajevo, 1942, str. 2.

95 O djelima Sejfulah-ef. Prohe vidi: Alija Ahmić, „Profesor Sejfulah Prohić...”, str. 363-366; Fatima Tinjak i Muharem Omerdić, *Sejfulah Proho: Hercegovački biser*.

Na Bruner-Dvořákovoj fotografiji Čizmić Mustafa je vjerovatno učenik koji sjedi okrenut licem prema fotografu, dok su ostali učenici fotografisani iz profila.

Učenici Cazinske medrese 1905. godine

Prema Izvještaju o upisanim đacima, koji je muderis Proho sačinio 9. jula 1905. godine,⁹⁶ Cazinsku medresu su te godine pohađali učenici:

1. Čizmić (Bećir) Mustafa iz Cazina. Rođen je 1880. godine. Medresu je upisao 1895. godine. U vrijeme nastanka fotografije imao je 24 godine i bio je najstariji đak.⁹⁷
2. Salkić (Islam) Mehmed iz Pećigrada kod Cazina. U Medresi se školovao od 1897. do 1905. godine. U vrijeme nastanka fotografije imao je 22 godine.
3. Musić (Mustafa) Ramadan iz Cazina. Rođen je 1882. U Medresi se školovao od 1897. do 1905. godine. Poslije medrese otišao je na studije u Istanbul. Dobro je govorio orijentalne jezike.⁹⁸
4. Sabljaković (Sulejman) Mehmed iz Pećigrada, Cazin. Rođen je 1885. godine. U Medresi se školovao 9 godina, od 1897. do 1906. godine.⁹⁹
5. Hajrulahović (Bećir) Mehmed iz Cazina. U Medresi se školovao od 1897. do 1905/6. godine. U vrijeme nastanka fotografije imao je 22 godine.
6. Topić (Alija ili Ale) Sulejman¹⁰⁰ iz Cazina. U Medresi se školovao od 1897. do 1905. godine. U vrijeme nastanka fotografije imao je 19 godina.¹⁰¹

96 Arhiv GHB, ZM-2-166/1905.

97 O njemu vidi: „Popis vjerskih službenika sreza Cazinskog oblasti Bihaće”, Arhiv GHB, 211/29.; „Domaće vijesti”, *Bošnjak*, god. XIX, br. 48, Sarajevo, 1909, str. 2.

98 O Ramadan-ef. vidi: Dževad Ponjević, „Sto dvadeset godina džemata Varoška Rijeka”, *Preporod*, br. 24, Sarajevo, 2007, str. 62; „Prevođenje i razvrstavanje po Pragmatici džematskih imama i pomoćnika na području Ulema-medžlisa u Sarajevu”, *Glasnik Vrhovnog vjerskog starješinstva IVZ*, god. IV, br. 2-3, str. 99; „Prilozi za gradnju doma-internata „Narodne uzdanice” u Sarajevu”, *Novi Behar*, god. XII, br. 5-6, Sarajevo, 1938/39, str. 94; *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Udruženje ilmije Islamske zajednice u BiH, 2013, str. 116. i 119.

99 Više o Mehmed-ef. Sabljakoviću vidi: „Firdusov mearifski fond”, *Gajret*, god. IV, br. 6, Sarajevo, 1911, str. 92; „Popis vjerskih službenika sreza Cazinskog oblasti Bihaće”, Arhiv GHB, 211/29; M. M. „Nj. pr. reis-ul-ulema na otvorenju novosagrađenog mekteba u Pećigradu”, *Glasnik IVZ*, god. VII, br. 11, Sarajevo, 1939, str. 421-422; Ubejd Mujagić, „Sjećanje na rahmetli Mehmed ef. Sabljaka”, *Glasnik IVZ*, XXXVII, br. 5-6, Sarajevo, 1974, str. 285-286. Arhiv GHB, ZM-2-166/1905.

100 Ovog Topić Sulejmana iz Cazina ne treba miješati s mlađim i mnogo poznatijim Topić Sulejmanom iz Kladaše.

101 Više o Sulejman-ef. Topiću vidi: „Domaće vijesti”, *Bošnjak*, Sarajevo, god. XIX, br. 48, Sarajevo, 1909, str. 2; „Javne potvrde - Darovi”, *Gajret*, god. III, br. 6, Sarajevo, 1910,

7. Džehverović (Mehmed) Jusuf rođen je u zemljoradničkoj porodici u Cazinu 1887. U Medresi se školovao od 1898. do 1907. godine.¹⁰²
8. Mehić (Šerif) Šerif iz Pećigrada, Cazin. U Medresi se školovao od 1898. do 1905/6. U vrijeme nastanka fotografije imao je 19 godina.
9. Pehlić (Ibrahim) Alija ili Ale iz Konjodora, Krupa. Medresu je pohađao od 1898. do 1905/6. U vrijeme nastanka fotografije imao je 21 godinu.
10. Bešlagić (Ibrahim) Alija iz Cazina. U Medresi se školovao od 1899. do 1905/6. Poslije toga, neko vrijeme radio je kao imam i mualim na području Bosanske krajine.¹⁰³
11. Čoralić (Ramadan) Muharem iz Čoralića, Cazin. U Medresi se školovao od 1900. do 1907. U vrijeme nastanka fotografije imao je 15 godina.¹⁰⁴
12. Beganović (Džafer-ef.) Sulejman iz Pećigrada, Cazin. Rođen je 1886. godine u Pećigradu, gdje je njegov otac Džafer-ef. obavljao dužnost mjesnog imama.¹⁰⁵ U Medresi se školovao od 1900. do 1909. godine. Imao je nadimak Zec.¹⁰⁶
13. Mehić (Mure) Husejin iz Stijene, Cazin. U Medresi se školovao od 1900. do 1905. godine. U vrijeme nastanka fotografije imao je 17 godina.
14. Halkić (Halil) Šaban iz Stijene, Cazin. U Medresi se školovao od 1900. do 1905/6. godine. U vrijeme nastanka fotografije imao je 18 godina.
15. Oraščanin (Miralem) Ismail iz Stijene, Cazin. U Medresi se školovao od 1900. do 1909. godine.¹⁰⁷
16. Hadžić (Hasan) Hasan iz Cazina. U Medresi se školovao od 1901. do 1907/8. U vrijeme nastanka fotografije imao je 17 godina.¹⁰⁸

str. 100; „Darovi ‘Gajretu’”, *Behar*, god. VI, br. 16, Sarajevo, 1905/6, str. 256.

102 O Jusuf-ef. vidi: „Popis vjerskih službenika sreza Cazinskog oblasti Bihaćke”, Arhiv GHB, 211/29; *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini...*, str. 88, 128. i 130; „Socijalno osiguranje vjerskih službenika IVZ u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini”, *Glasnik IVZ*, god. IV, br. 1-4, Sarajevo, 1953, str. 97; Asim Skopljak, „Vjerski organi i službenici IVZ za stradalnike iz Iztočne Bosne”, *Glasnik IVZ NDH*, god. XII, Br. 2-3, Sarajevo, 1944, str. 46; Mumin Bajrić, „Merhum Jusuf efendija Džehverović”, *Glasnik IVZ*, god. XXVII, br. 7-9, Sarajevo, 1964, str. 439.

103 O njemu vidi: „Firdusov mearifski fond”, *Gajret*, god. IV, br. 6, Sarajevo, 1911, str. 92.

104 Više O Muharem-ef. vidi: „Firdusov mearifski fond”, str. 92.

105 *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini...*, str. 93.

106 Vidi o Sulejman-ef. Beganoviću: „Dobrovoljni prilozi u humanitarne svrhe”, *Sarajevski list*, br. 38, Sarajevo, 1915, str. 3; „Rezolucija cazinske ilmije”, *Islamski svijet*, br. 82, 8, Sarajevo, 1934, str. 8; Hamdija Nesimović, „Ko je i zašto 1946. godine ubio Salih-ef. Beganovića”, *Preporod*, br. 12/1166, Sarajevo, 2020, str. 22; *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini...*, str. 127, 128, 130, 132. i 134.

107 O Ismail-ef. vidi: „Darovi sirotištu”, *Vakat*, god. I, br. 15, Sarajevo, 1914, str. 3.

108 Više o njemu vidi: „Vijesti iz pokrajine”, *Sarajevski list*, god. XXXVI, br. 50, Sarajevo, 1913, str. 2; „Rad povjereništva El-Hidaje u Cazinu”, *El-Hidaje*, br. 4-5, Sarajevo, 1943/44, str. 157.

17. Omanović (Ibrahimaga) Muhamed iz Cazina. Medresu je pohađao od 1901. do 1909. godine. U vrijeme nastanka fotografije imao je 17 godina.¹⁰⁹
18. Kličić (Osman) Husejn iz Cazina. U Medresi se školovao od 1901. do 1905/6. godine.¹¹⁰
19. Rizvić (Bajram) Safvet iz Podzvizda, Cazin. Medresu je pohađao od 1901. do 1905/6. U vrijeme nastanka fotografije imao je 16 godina.¹¹¹
20. Dizdarević (Jusuf) Sulejman iz Podzvizda, Cazin. Rođen je 1887. godine. U Medresi se školovao od 1901. do 1910. godine. Sulejman-ef. cijeli radni vijek proveo je u Bosanskoj krajini. Dugo vremena bio je imam Čaršijske džamije u Cazinu.¹¹² Objavio je nekoliko radova o vjerskom životu u okolini Cazina polovinom XX stoljeća.¹¹³
21. Mušić (Mahmut) Ibrahim, Stavci, Maglaj. U Medresi se školovao od 1901. do 1909. godine. Po završetku medrese vratio se u Maglaj, gdje je u rodnom mjestu, džematu Stavci, obavljao dužnost imama i mualima.¹¹⁴
22. Malkočević (Hasan) Sulejman iz Jezera, Bihać. U Medresi se relativno kratko školovao, od 1901. do 1905. godine.¹¹⁵

109 O Muhamed-ef. vidi: „Odgonetke”, *Behar*, god. I, br. 24, Sarajevo, 1900/1, str. 388; „Gajretove vijesti”, *Novi Musavat*, god. I, br. 18, Sarajevo, 1912, str. 4.

110 Više o Husejn-ef. vidi: „Firdusov mearifski fond”, str. 92; „Premještaji”, *Glasnik IVZ*, god. I, br. 4-7, Sarajevo, 1950, str. 204.

111 O Safvet-ef. vidi: „Javna zahvala”, *Musavat*, god. III, br. 1, Sarajevo, 1908, str. 5.

112 Više o Sulejman-ef. vidi: „Firdusov mearifski fond”, str. 92; „Podružnica b-h zemaljskog društva „Crvenog križa” u Cazinu”, *Sarajevski list*, god. XL, br. 171, Sarajevo, 1917, str. 5; „Popis vjerskih službenika sreza Cazinskog oblasti Bihačke”, Arhiv GHB, 211/29; Haso Popara, „Zaboravljeni alim iz Pećigrada – Selim Sami ibn Murat el-Bosnevi (1875-1941)”, *Takvim 2018. godine (1439/1440. god. po H.)*, El-Kalem, Sarajevo, 2017, str. 202; „Održane sreske skupštine i sastanci povjereništava”, *El-Hidaje*, br. 1, Sarajevo, 1940/41, str. 29; „Rad povjereništva El-Hidaje u Cazinu”, str. 157; „El-Hidajini mevludi u Cazinu i cazinskom kotaru”, *El-Hidaje*, br. 9-10, Sarajevo, 1943/44, str. 316-317; Hamdija Kreševljaković, „Naše prijateljovanje”, *El-Hidaje*, br. 2-3, Sarajevo, 1944/45, str. 73.

113 To su tekstovi: „Mevludi šerif u Stijeni”, *Glasnik IVZ*, god. XXIII, br. 4-6, Sarajevo, 1960, str. 259; „Neka posluži za primjer drugima”, *Glasnik IVZ*, god. XXVII, br. 10-11, Sarajevo, 1964, str. 536-537; „Izvjestaj iz Cazina (o dobrotvorima)”, *Glasnik IVZ*, god. XXVIII, br. 1-2, Sarajevo, 1965, str. 25; „Svečano otvorenje novosagrađene džamije u Prošićima”, *Glasnik IVZ*, god. XXVIII, br. 7-8, Sarajevo, 1965, str. 287; „Proslava Muhammed a.s. rođendana na području Odbora IVZ Cazin”, *Glasnik IVZ*, god. XXVIII, br. 9-10, Sarajevo, 1965, str. 361-362.

114 *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini...*, str. 579.

115 O Sulejman-ef. vidi: „Darovi sirotištu”, *Vakat*, god. I, br. 15, Sarajevo, 1914, str. 3.

23. Mujakić (Sejdo) Mustafa iz Pećigrada, Cazin. Rođen je 1888. godine. Medresu je pohađao od 1901. do 1909. godine.¹¹⁶
24. Sabljaković (Sulejman) Šerif iz Pećigrada, Cazin. Medresu je pohađao od 1901. do 1905. godine. U vrijeme nastanka fotografije imao je 13 godina.¹¹⁷
25. Bajrić (Mustafa) Nezir iz Stijene, Cazin. Rođen je 1888. godine. U Medresi se školovao od 1901. do 1909. godine.¹¹⁸
26. Kajtazović (Meše) Sulejman iz Pećigrada, Cazin. Medresu je pohađao od 1902. do 1912. godine. U vrijeme nastanka fotografije imao je 14 godina.¹¹⁹
27. Toromanović (Mehmed) Abdurahman iz Pećigrada, Cazin. U Medresi se školovao od 1902. do 1910. godine. Po završetku medrese obavljao je dužnost imama i muallima uglavnom na području Cazina.¹²⁰
28. Kulenović (Mehmed-beg) Muharem iz Dubovika, Krupa. Medresu je pohađao od 1902. do 1910. godine.¹²¹
29. Džinić (hafiz Aziz-ef.) Alija iz Cazina. Medresu je pohađao od 1902. do 1909. godine. Po okončanju školovanja hfz. Ali-ef. Džinić radio je kao imam i mualim. Službovao je u džematu Todorovo kod Velike Kladuše.¹²²

116 Više o Mustafa-ef. Mujakiću vidi: Sd „Merhum Mustafa ef. Mujakić – cazinski imam”, *Islamski svijet*, god. IV, br. 161, str. 8; „Popis vjerskih službenika sreza Cazinskog oblasti Bihačke”, Arhiv GHB, 211/29; *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini...*, str. 53, 55. i 56; „Gajretov mevlud u Izačiću”, *Gajret*, god. XIX, br. 1, Sarajevo, 1935, str. 24; „Uvakufljenja u gotovu novcu u Bihaću”, *Glasnik IVZ*, Sarajevo, god. XXVII, br. 7-9, 1964, str. 434; Mustafa Dizdarević, „Primjer za ugled”, *Glasnik IVZ*, god. XXVII, br. 5-6, Sarajevo, 1964. str. 290.

117 O njemu vidi: „Dobrotvori”, *Glasnik IVZ*, god. XXXIV, br. 7-8, Sarajevo, 1971, str. 440.

118 Više o Nezir-ef. vidi: „Popis vjerskih službenika sreza Cazinskog oblasti Bihačke”, Arhiv GHB, 211/29; Nijaz Hadžić, „Džemati, džamije i imami Medžlisa IZ Bužim”, *Preporod*, br. 23/696, Sarajevo, 2000, str. 20.

119 Ovog Sulejman-ef. Kajtazovića ne treba miješati sa mnogo poznatijim krajiškim imamom Sulejman-ef. Kajtazovićem, sinom Mehe, rođenim 1922. godine.

120 O Abdurahman-ef. vidi: Haso Popara, „Zaboravljeni alim iz Pećigrada...”, str. 202; *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini...*, str. 97; „Rad sreskih odbora Udruženja ilmije u NR Bosni i Hercegovini”, *Glasnik IVZ*, god. XVI, br. 8-11, Sarajevo, 1953, str. 318-319.

121 Više o Muharem-ef. vidi: „Gajretove vijesti”, *Zeman*, god. I, br. 29, Sarajevo, 1911, str. 4; „Gajretova radionica za izučavanje i izradu ručnih radova u Trebinju”, *Islamski svijet*, br. 23. Sarajevo, 1933, str. 6; Č. H. „Pregled škola o uspjehu islamske vjeronauke”, *Islamski svijet*, br. 76, Sarajevo, 1934, str. 7;

122 O Ali-ef. Džiniću vidi: *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini...*, str. 97, 132; Haso Popara, „Zaboravljeni alim iz Pećigrada...”, str. 202; „Dobrovoljni prilozi za ‘Fond internata islamske ženske vjerske škole (medrese)’ u Sarajevu”, *Glasnik IVZ*, god. V, br. 6, Sarajevo, 1937, str. 207; „Socijalno osiguranje vjerskih službenika...”, str. 97.

30. Bajrić (Šerif-ef.) Arif iz Stijene, Cazin. U Medresi se školovao od 1902. do 1910. godine.¹²³
31. Ćemalović (Mustafa) Ahmet iz Cazina. Medresu je pohađao od 1903. do 1911. godine. Tridesetih godina XX stoljeća bio je član mjesnog odbora „Gajreta” u Cazinu.¹²⁴
32. Crnkić (Hasan) Husejn iz Jezerskog, Krupa. U Medresi se školovao kratko, od 1903. do 1907. U vrijeme nastanka fotografije imao je 16 godina.
33. Mujagić (Alija) Mustafa iz Pećigrada, Cazin. Medresu je pohađao od 1903. do 1910. godine. U vrijeme nastanka fotografije imao je 9 godina.¹²⁵
34. Borić (Husejn) Omer iz Cazina. Rođen je 1891. godine. U Medresi se školovao od 1903. do 1911/12. godine. Poslije medrese jedno vrijeme radio je kao imam u džematima Bosanske krajine. Na Kurban-bajram 2. februara 1942. godine četnici su u Bronzanom Majdanu ubili 107 Bošnjaka. Prvog su izveli Omer-ef. Borića, natjerali ga da uči ezan, a zatim ga ubili. Omer-ef. Borić objavio je nekoliko tekstova o potrebi izučavanja nauke o islamu na bosanskom jeziku, pri čemu se nedvosmisleno pokazuje utjecaj Sejfulah-ef. Prohe koji je kao muderis Cazinske medrese svoje stavove o potrebi uvođenja narodnog jezika u početne vjerske obrazovne ustanove prenosio na svoje učenike.¹²⁶
35. Bilkić (Sulejman havadže) Šerif iz Šturlića, Cazin. Medresu je pohađao od 1903. do 1913. godine.¹²⁷

123 Više o Arif-ef. vidi: „Rezolucija cazinske ilmije”, *Islamski svijet*, br. 82, 8, Sarajevo, 1934, str. 8; Abdurahman Alešević, „Sjećanje na rah. Šerif ef. Bajrića” *Glasnik IVZ*, god. XX, br. 10-12, Sarajevo, 1957, str. 486-487.

124 „Mjesni odbori u god. 1934/35”, *Gajret*, god. XVI, br. 7-9, Sarajevo, 1935, str. 135.

125 O Mustafa-ef. Mujagiću vidi: *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini...*, str. 55; „Gajretov mevlud u Izačiću”, *Gajret*, god. XIX, br. 1, Sarajevo, 1935, str. 24; „Osnivačka skupština vjerskih službenika (Ilmije) Islamske vjerske zajednice u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini”, *Glasnik VIS-a*, br. 8-10, Sarajevo, 1950, str. 255; „Socijalno osiguranje vjerskih službenika...”, str. 100.

126 O Omer-ef. Boriću vidi: „Popis vjerskih službenika sreza Cazinskog oblasti Bihaćke”, Arhiv GHB, 211/29; *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini...*, str. 97; „Naši iskreni prijatelji”, *Novi Behar*, god. VIII, br. 34, Sarajevo, 1934/35, str. 72; Haso Popara, „Zaboravljeni alim iz Pećigrada...”, str. 202; Ahmed Mehmedović, „Krvavi abdest”, *Muallim*, br. 19, Sarajevo, 1994, str. 9; Omer Borić, „O reformi naše početne vjerske nastave”, *Novi Behar*, god. IX, br. 22-23, Sarajevo, 1935/36, str. 1; Chameran (Ibrahim Haki Čokić), „Opet hajka na naš arapski hurufat”, *Hikjmet*, god. VI, Tuzla, 1935/36, br. 10, str. 304-310. i br. 11, str. 336-341; Omer Borić, „Još o reformi naše početne vjerske nastave”, *Novi Behar*, god. X, br. 6-9, Sarajevo, 1936/37, str. 75-79; Omer Borić, „Da li će nastati komplikacije oko izdavanja ilmi habera” *Islamski svijet*, br. 149, Sarajevo, 1935, str. 7.

127 Više o Šerif-ef. vidi: „Skupština u Cazinu”, *Pravda*, god. II, br. 142, Sarajevo, 1920, str. 3.

36. Nadarević (Derviš) Bećir iz Stijene, Cazin. Rođen je 1894. godine. U Medresi se školovao od 1904. do 1911/12. godine.¹²⁸
37. Mehmed (Ahmed) iz Vrnograča, Cazin¹²⁹. U Medresi se školovao samo jednu, 1904/1905. godinu. U vrijeme nastanka fotografije imao je 12 godina.
38. Makić (Sulejman) Mehmed iz Vrnograča, Cazin. Medresu je pohađao tri godine, od 1904. do 1907. godine. U vrijeme nastanka fotografije imao je 10 godina.
39. Sejfović (Hasan) Murat iz Polja, Cazin. U Medresi se školovao od 1904. do 1913. godine.¹³⁰
40. Mehmedović (Mustafa) Abid iz Ljubijankića, Cazin. Medresu je pohađao od 1904. do 1909/10. godine. Iza medrese radio je kao imam u džematu Todorovo kod Velike Kladaše.¹³¹
41. Alešević (Mehmed havadže) Abdurahman iz Bužima. Rođen je 1889. godine. U Medresi se školovao od 1904. do 1914. godine.¹³²
42. Pašić (Muharem) Mehmed iz Stijene, Cazin. Medresu je pohađao od 1904. do 1911/12. godine. U vrijeme nastanka fotografije imao je 12 godina.
43. Makić (Agan) Ibrahim iz Otoke, Krupa. U Medresi se školovao kratko, od 1904. do 1907/8. godine. U vrijeme nastanka fotografije imao je 13 godina.

Zaključak

Značaj Cazinske medrese za organizaciju vjerskog života muslimana Bosanske krajine tek postaje vidljiv analizom djelovanja njenih učenika. Većina đaka koji su Medresu pohađali 1905. godine po okončanju školovanja

128 Vidi o Bećir-ef. Nadareviću: „Popis vjerskih službenika sreza Cazinskog oblasti Bihačke”, Arhiv GHB, 211/29; „Skupština sreskog odbora El-Hidaje u Cazinu”, *El-Hidaje*, god. III, br. 4-5, Sarajevo, 1940/41, str. 70; „Rezolucija cazinske ilmije”, *Islamski svijet*, br. 82, 8, Sarajevo, 1934, str. 8; Zejnil Fajić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, sv. 11, London – Sarajevo: Al-Furqān, Fondacija za islamsko naslijeđe i Rijaset IZ u BiH, 2003, str. 55; Zejnil Fajić, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, sv. 3, Sarajevo: El-Kalem, 1991, str. 368.

129 Vrnograč je 1905. pripadao cazinskom srezu. Danas pripada općini Velika Kladaša.

130 Više o Murat-ef. vidi: Mumin Bajrić, „Merhum Murat efendija Sejfović”, *Glasnik IVZ*, god. XXII, br. 10-12, Sarajevo, 1959, str. 512.

131 „Socijalno osiguranje vjerskih službenika...”, str. 100.

132 O Abdurahman-ef. Aleševiću vidi: Šemsudin Alešević, „Merhum Abdurahman ef. Alešević”, *Glasnik IVZ*, god. XXIII, br. 7-9, Sarajevo, 1960, str. 409; Abdurahman Alešević, „Sjećanje na rah. Šerif ef. Bajrića” *Glasnik IVZ*, god. XX, br. 10-12, Sarajevo, 1957, str. 486-487.

stupila je u Islamsku zajednicu posvećujući cijeli svoj život misiji vjerskog prosvjećivanja muslimana Bosanske krajine. Prema jednom dokumentu iz 1929. godine, na području cazinskog sreza bilo je 60 imama, mualima i vjeoučitelja, a samo dvojica od njih nisu bili završili Cazinsku medresu. Cjelokupan vjerski život muslimana Cazina i okoline, dakle, nosili su učenici ove medrese. Štaviše, poslije Drugog svjetskog rata počeo se značajnije osjećati prestanak rada medrese u Cazinu, tako da su gotovo svi njeni učenici iz 1905. godine nastavili raditi po džematima i poslije odlaska u penziju, do duboke starosti.

Učenici ove medrese iz 1905. godine bili su društveno aktivni. Primjetno je da su, svjesni značaja obrazovanja, pomagali sva kulturna udruženja Bošnjaka u Sarajevu ili Mostaru, dok su sami bili nosioci aktivnosti tih udruženja na lokalnom nivou.

Dobri ili loši ljudi svoje pravo lice pokazuju u najtežim vremenima. Tako je bilo i s učenicima Cazinske medrese iz 1905. godine, koji su tokom Prvog i Drugog svjetskog rata pomagali humanitarna udruženja osnovana s ciljem zaštite ratne siročadi i udovica. No, ono što posebno karakteriše učenike Cazinske medrese jeste duboka religioznost i moralna principijelnost koja se kod nekih od njih za vrijeme Drugog svjetskog rata manifestirala kroz antifašistički, a poslije rata antikomunistički otpor. U našoj historiji rijetki su primjeri takve principijelnosti.

Izvori

Arhiv GHB, 211/29, ZM-2-1571896, ZM-2-158/1897, ZM-2-160/1899, ZM-2-161/1900, ZM-2-162/1901, ZM-2-163/1902, ZM-2-164/1903, ZM-2-165/1904, ZM-2-166/1905, ZM-2-168/1909, ZM-2-169/1910, ZM-2-170/1911, ZM-2-173/1912, ZM-2-174/1913, ZM-2-175/1914, ZM-2-176/1916, ZM-2-178/1917, ZM-2-179/1920, ZM-2-180/1920, ZVK-24-2586/87, ZVK-28-210/1888, ZVK-28-299/88, ZVR-68-4600/1897 i ZVR-73-35/1898

Literatura

- Ahmić, Alija, „Profesor Sejfulah Prohić : uz 120. godišnjicu rođenja”, *Takvim 1399/1979*, Sarajevo, 1978.
- Alešević, Abdurahman, „Sjećanje na rah. Šerif ef. Bajrića”, *Glasnik IZ*, XX, br. 10-12, Sarajevo, 1957.
- Alešević, Šemsudin, „Merhum Abdurahman ef. Alešević”, *Glasnik IZ*, XXIII, br. 7-9, Sarajevo, 1960.

- Bajrić, Mumin, „Cazinska medresa (Uz četrstogodišnjicu dolaska islama u cazinsku Krajinu)”, *Islamska misao*, I, br. 7, Sarajevo, 1979.
- Bajrić, Mumin, „Merhum Jusuf efendija Džehverović”, *Glasnik IZ*, XXVII, br. 7-9, Sarajevo, 1964.
- Bajrić, Mumin, „Merhum Murat efendija Sejfović”, *Glasnik IZ*, XXII, br. 10-12, Sarajevo, 1959.
- Bašić, Kemal, „Abdulah Sofić i njegovo djelo Tuhfetus-sibjan ve-l-ihvan fi kava'idi-l-iman”, *Glasnik IZ*, LXXI, br. 5-6, Sarajevo, 2009.
- Beganović, Alija H., „Muslimani sreza cazinskog”, *Islamski svijet*, II, br. 69, Sarajevo, 1934.
- Borić, Omer, „Da li će nastati komplikacije oko izdavanja ilmi habera”, *Islamski svijet*, br. 149, Sarajevo, 1935.
- Borić, Omer, „Još o reformi naše početne vjerske nastave”, *Novi Behar*, X, br. 6-9, Sarajevo, 1936/37.
- Borić, Omer, „O reformi naše početne vjerske nastave”, *Novi Behar*, IX, br. 22-23, Sarajevo, 1935/36.
- Chameran (Ibrahim Haki Čokić), „Opet hajka na naš arapski hurufat”, *Hikjmet*, VI, br. 10, Tuzla, 1935/36.
- Ćurić, Hajrudin, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983.
- „Darovi Gajretu”, *Behar*, VI, br. 16, Sarajevo, 1905/6.
- „Darovi sirotištu”, *Vakat*, I, br. 15, Sarajevo, 1914.
- Dizdarević, Mustafa, „Primjer za ugled”, *Glasnik IZ*, XXVII, br. 5-6, Sarajevo, 1964.
- „Dobrotvori”, *Glasnik IZ*, XXXIV, br. 7-8, Sarajevo, 1971.
- „Dobrovoljni prilozi u humanitarne svrhe”, *Sarajevski list*, br. 38, Sarajevo, 1915.
- „Dobrovoljni prilozi za 'Fond internata islamske ženske vjerske škole (medrese)' u Sarajevu”, *Glasnik IZ*, V, br. 6, Sarajevo, 1937.
- „Dogodilo se”, *Preporod*, br. 31, Sarajevo, 1971.
- „Domaće vijesti”, *Bošnjak*, XIX, br. 48, Sarajevo, 1909.
- „El-Hidajini mevludi u Cazinu i cazinskom kotaru”, *El-Hidaje*, br. 9-10, Sarajevo, 1943/44.
- Fajić, Zejnil, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, sv. 3, El-Kalem, Sarajevo, 1991.
- Fajić, Zejnil, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, sv. 11, Al-Furqān, Fondacija za islamsko naslijeđe i Rijaset IZ u BiH, London – Sarajevo, 2003.
- Fazlić, Fadil, *Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina*, Fakultet islamskih nauka i El-Kalem, Sarajevo, 2006.

- „Firdusov mearifski fond”, *Gajret*, IV, br. 6, Sarajevo, 1911.
- „Gajretov mevlud u Izačiću”, *Gajret*, XIX, br. 1, Sarajevo, 1935.
- „Gajretova radionica za izučavanje i izradu ručnih radova u Trebinju”, *Islamski svijet*, br. 23. Sarajevo, 1933.
- „Gajretove vijesti”, *Novi Musavat*, I, br. 18, Sarajevo, 1912.
- „Gajretove vijesti”, *Zeman*, I, br. 29, Sarajevo, 1911.
- H. Ć., „Pregled škola o uspjehu islamske vjeronauke”, *Islamski svijet*, br. 76, Sarajevo, 1934.
- Hadžić, Nijaz, „Džemati, džamije i imami Medžlisa IZ Bužim”, *Preporod*, br. 23/696, Sarajevo, 2000.
- Hadžimehanović, Refik „Tuzlanski hafizi”, *Takvim za 1983*, Sarajevo, 1982.
- Hairlahović-Hušić, Lejla, „Fotografije Rudolfa Brunera-Dvořáka: Mala, neiskvarena Turska i dojmovi koje su fotografije ostavile na posjetitelje izložbe ‘Bosna 1905. na fotografijama Rudolfa Brunera-Dvořáka’”, *Studia ethnologica Croatica*, vol. 31, br. 1, Zagreb, 2019.
- Handžić, Mehmed, „Pamćenje Kur’ana napamet”, *El-Hidaje*, V, br. 8-10.
- Handžić, Mehmed, „Povodom četiristagodišnjice Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu”, *Narodna uzdanica, Kalendar za 1937/1355-1356*, br. V, Sarajevo, 1936.
- Huković, Muhamed, „Napori za uvođenje narodnog jezika u početne vjerske škole muslimana”, *Anali GHB*, XVII-XVIII, Sarajevo, 1996.
- Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini : monografija*, Udruženje ilmijje Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 2013.
- „Iz vakufskog sabora”, *Biser*, III, br. 3 i 4, Sarajevo, 1918.
- „Javna zahvala”, *Musavat*, III, br. 1, Sarajevo, 1908.
- „Javne potvrde - Darovi”, *Gajret*, III, br. 6, Sarajevo, 1910.
- Kreševljaković, Hamdija, „Cazin i okolina”, *Kalendar Narodna uzdanica za 1935. godinu*, Sarajevo, 1934.
- Kreševljaković, Hamdija, *Cazin i okolina*, Islamska dionička štamparija, Sarajevo, 1934.
- Kreševljaković, Hamdija, „Naše prijateljovanje”, *El-Hidaje*, br. 2-3, Sarajevo, 1944/45.
- Ljubović, Enver, *Historijski i kulturološki identitet Cazina i Cazinske krajine do 1918: historija i kultura Cazina i Cazinske krajine i neka prezimena*, Kulturni centar, Cazin, 2018.
- Mašić, Mehmed, *Bihačke medrese*, Unsko-sanske novine, Bihać, 1998.
- Mašić, Mehmed, „140 godina Cazinske medrese (1867-2007)”, *Preporod*, br. 6/848, Sarajevo, 2007.
- M. M. „Nj. pr. reis-ul-ulema na otvorenju novosagrađenog mekteba u Pećigradu”, *Glasnik IZ*, VII, br. 11, Sarajevo, 1939.

- Mehmedović, Ahmed, „Krvavi abdest”, *Muallim*, br. 19, Sarajevo, 1994.
- „Mjesni odbori u god. 1934/35”, *Gajret*, XVI, br. 7-9, Sarajevo, 1935.
- Mujagić, Ubejd, „Sjećanje na Mehmed ef. Sabljaka”, *Glasnik IZ*, XXXVII, br. 5-6, Sarajevo, 1974.
- Mulić, Jusuf, „Čačak medresa u Brčkom”, *Novi Muallim*, XIV, br. 54, Sarajevo, 2013.
- „Naši dopisi”, *Misbah*, br. 15, Sarajevo, 1914.
- „Naši iskreni prijatelji”, *Novi Behar*, VIII, br. 34, Sarajevo, 1934/35.
- Nesimović, Hamdija, „Ko je i zašto 1946. godine ubio Salih-ef. Beganovića”, *Preporod*, br. 12/1166, Sarajevo, 2020.
- „Odgonetke”, *Behar*, I, br. 24, Sarajevo, 1900/01.
- „Održane sreske skupštine i sastanci povjereništava”, *El-Hidaje*, br. 1, Sarajevo, 1940/41.
- „Podružnica b-h zemaljskog društva ‘Crvenog križa’ u Cazinu”, *Sarajevski list*, XL, br. 171, Sarajevo, 1917.
- Ponjević, Dževad, „Sto dvadeset godina džemata Varoška Rijeka”, *Preporod*, br. 24, Sarajevo, 2007.
- Popara, Haso, „Zaboravljeni alim iz Pećigrada - Selim Sami ibn Murat el-Bosnevi (1875-1941)”, *Takvim 2018. godina (1439/1440. god. po H.)*, Sarajevo, 2017.
- „Popis članova”, *Kalendar „Gajret” 1324. godina po hidžretu*, Sarajevo, 1906.
- „Premještaji”, *Glasnik IZ*, I, br. 4-7, Sarajevo, 1950.
- „Prevođenje i razvrstavanje po Pragmatici džematskih imama i pomoćnika na području Ulema-medžlisa u Sarajevu” *Glasnik IZ*, IV, br. 2-3, Sarajevo, 1936.
- „Prilozi za gradnju doma-internata ‘Narodne uzdanice’ u Sarajevu”, *Novi Behar*, XII, br. 5-6, Sarajevo, 1938/39.
- „Rad povjereništva El-Hidaje u Cazinu”, *El-Hidaje*, br. 4-5, Sarajevo, 1943/44.
- „Rad sreskih odbora udruženja ilmije u NR Bosni i Hercegovini”, *Glasnik IZ*, XVI, br. 8-11, Sarajevo, 1953.
- Proho, Sejfulah, „Autobiografija”, *Islamska misao*, VIII, br. 85-86, Sarajevo, 1986.
- Radušić, Edin i dr., *Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine*, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2010.
- „Rezolucija cazinske ilmije”, *Islamski svijet*, br. 82, Sarajevo, 1934.
- Sd, „Merhum Mustafa ef. Mujakić – cazinski imam”, *Islamski svijet*, IV, br. 161.
- Sijamhodžić, Amir, „Stoljeće i po od osnivanja (1867-2017) Cazinske medrese”, *Preporod*, br. 24/1106, Sarajevo, 2017.

- Skopljak, Asim, „Vjerski organi i službenici IVZ za stradalnike iz Iztočne Bosne”, *Glasnik IZ*, XII, br. 2-3, Sarajevo, 1944.
- „Skupština sreskog odbora El-Hidaje u Cazinu”, *El-Hidaje*, III, br. 4-5, Sarajevo, 1940/41.
- „Skupština u Cazinu”, *Pravda*, II, br. 142, Sarajevo, 1920.
- Smlatić, Sulejman, „Medresa u Cazinu (njen rad kroz 50 godina)”, *El-Hidaje*, V, br. 1, Sarajevo, 1941/42.
- „Socijalno osiguranje vjerskih službenika IVZ u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini”, *Glasnik IZ*, IV, br. 1-4, Sarajevo, 1953.
- „Šerijatska sudačka škola u Sarajevu”, *Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906*, C. i Kr. Zajedničko ministarstvo financija, Zagreb, 1906.
- Tinjak, Fatima; Omerdić, Muharem, *Sejfulah Proho: Hercegovački biser*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2009.
- Traljić, Mahmud, „10. godišnjica smrti Sejfulaha ef. Prohe 29. XII. 1932. - 29. XII. 1942”, *Osvit*, br. 42 i 43, Sarajevo, 1942.
- Traljić, Mahmud, „Mekteb-salnama za hidžretske 1325. i 1326. godine”, *Takvim za 1998*, Sarajevo, 1997.
- „Uvakufljenja u gotovu novcu u Bihaću”, *Glasnik IZ*, XXVII, br. 7-9, Sarajevo, 1964.
- „Vijesti iz pokrajine”, *Sarajevski list*, XXXVI, br. 50, Sarajevo, 1913.
- „Vilajetske vijesti, Iz Bišća (Dopis)”, *Sarajevski cvjetnik*, II, br. 2, 1870.
- Žero, Muhamed, *Sevdah Bošnjaka*, Ljiljan, Sarajevo, 1995.

On the Track of an Old Photograph - Mudarris and Students of the Madrasa at Cazin in 1905

Summary

The reason for writing this paper is a photograph of the Cazin Madrasa from 1905 by the Czech photographer, Rudolf Bruner-Dvořák, which shows the then *mudarris* Sejfulah-effendi Proho and students. At the beginning of the work, the author writes about the foundation and work of the Cazin Madrasa towards the end of the 19th century and in the early 20th century, enriching hitherto known data by collecting new ones from the archives of Gazi Husrev-beg's Library. Archival materials give an insight into the educational process in this madrasa, the subjects that were studied by year, biographies of *mudarrises*, but also a clearer picture of the oscillations in the number of the madrasa students, caused by war and post-war circumstances, which led to the discontinuation of education at the madrasa in 1920. The paper continues with the author's focus on two key segments of the photograph: the *mudarris* and the madrasa students in 1905. Considering that a considerable amount of material has been published on *mudarris* Sejfulah-effendi Proho and his works in the Bosnian language, the author focuses on his work at the Cazin Madrasa and the influence he had on Islamic educational opportunities in Bosanska Krajina at the beginning of the 20th century. Based on the archives of the Cazin Madrasa, kept in Gazi Husrev-beg's Library, and the material published in the Bosnian-Herzegovinian studies of Islam, the author presented the students from Bruner-Dvořák's photo from 1905 at the end of the paper, giving their names, surnames and basic biographies.

Keywords: the Cazin Madrasa, Rudolf Bruner-Dvořák, Sejfulah-effendi Proho, madrasa students, a photograph from 1905.